

Отримано: 26 серпня 2021 року

Прорецензовано: 6 вересня 2021 року

Прийнято до друку: 20 вересня 2021 року

e-mail: oshym@ukr.net

DOI: 10.25264/2519-2558-2021-11(79)-177-180

Шум О. В. Доперекладацький та перекладацький аналіз тексту (на прикладі роману «Оленіада» І. Роздобудько). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2021. Вип. 11(79). С. 177–180.

УДК: 811.112.2'255.4

Шум Ольга Володимирівна,
кандидат філологічних наук,
Київський національний університет культури та мистецтв

ДОПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ ТА ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ АНАЛІЗ ТЕКСТУ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ «ОЛЕНІАДА» І. РОЗДОБУДЬКО)

Стаття розглядає особливості перекладацького аналізу художнього тексту, зокрема доперекладацького етапу та безпосередньо самого перекладу, на прикладі політичного сатиричного роману «Оленіада» І. Роздобудько. Кожен із дослідників, які вивчають вищезазначену проблематику, має власну точку зору щодо структури та поетапності процесу перекладу, зокрема художнього тексту. Переважає більшість науковців у галузі перекладознавства не розрізняють доперекладацький та перекладацький аналізи твору, вважаючи їх невід'ємними один від одного. Доперекладацький аналіз художнього тексту має свої закономірності, відповідно до яких досліджуються домінуючі ознаки твору (антропоцентризм, естетична інформація, фікційність, образність тощо).

Ключові слова: художній переклад, переклад, проза, роман, доперекладацький аналіз, перекладацький аналіз, етапи перекладу.

Olha Shum,
PhD of philological sciences,
Kyiv National University of Culture and Arts

PRE-TRANSLATION AND TRANSLATION ANALYSIS OF THE TEXT (BASED ON THE NOVEL "OLENIADA" BY I. ROZDOBUDKO)

The article examines peculiarities of the translation analysis of the literary text, in particular the pre-translation stage and translation itself on the example of the political and satirical novel "Oleniada" by I. Rozdobudko. Each researcher has their own point of view on the structure and stages of the translation process. The translation of any text is a long process, which consists of different stages depending on the purpose of the final product. Obtaining a quality adequate translation in the target language requires the translator to take a number of steps to study the author's work, his or her individual features, genre, if it's necessary to be an expert on the issues described in the original text – history, medicine, culture, geography, criminology, etc. The vast majority of scholars in the field of translation studies do not distinguish between pre-translation and translation analyzes of text, considering them to be inseparable from each other. Pre-translation analysis of a literary text has its own laws, according to which the dominant features of the work are studied (anthropocentrism, aesthetic information, fiction, imagery, etc.). We define the relevance and prospects of further research on this topic in the comparison of pre-translation analyzes of literary texts by different authors and different genres.

Key words: literary translation, translation, prose, novel, pre-translation analysis, translation analysis, stages of translation.

Постановка проблеми. Переклад будь-якого тексту, а зокрема художнього, є тривалим процесом, який складається з різних етапів залежно від мети кінцевого продукту. Отримання якісного адекватного перекладу цільовою мовою вимагає від перекладача здійснити низку кроків із дослідження творчості автора, його індивідуальних рис, жанру твору, за потреби бути фахівцем із питань, описаних в тексті оригіналу – історії, медицини, культури, географії, криміналістики тощо. **Метою нашого дослідження** є розглянути особливості та значення етапів перекладу художнього тексту та продемонструвати доперекладацький та перекладацький етапи на прикладі аналізу роману «Оленіада» І. Роздобудько.

Питанню важливості етапу доперекладацького аналізу тексту оригіналу та різних його аспектів присвячували свої розвідки вітчизняні та закордонні перекладознавці, зокрема І. Алексеева [2], М. Брандес [3], А. Зайцев, Я. Іваненко [4], В. Комісаров, Л. Латишев, С. Максимов [6], Е. Матузкова [7; 8], К. Норд [1], П. Ньюмарк, В. Поворотов, К. Райс, О. Шапошник [10] та ін.

Виклад основного матеріалу. Існують різні погляди та думки науковців щодо структури та поетапності процесу перекладу, зокрема художнього тексту. Часто дослідники не розрізняють доперекладацький та перекладацький аналізи твору, вважаючи їх невід'ємними один від одного. Чимало сучасних дослідників посилаються на класифікацію доперекладацького аналізу тексту І. Алексеевої, за якою виділено п'ять етапів: 1) збір зовнішніх відомостей про текст (автор тексту, час створення і публікації тексту, з якого глобального тексту взято даний текст); 2) визначення джерела та реципієнта; 3) склад інформації (когнітивна, оперативна, емоційна, естетична) та її цільність; 4) комунікативне завдання; 5) мовленнєвий жанр [2, с. 326-330].

Перекладознавиця Я. Іваненко стверджує, що доперекладацький аналіз художнього тексту має свої закономірності, відповідно до яких досліджуються характерні ознаки твору, зокрема антропоцентризм, естетична інформація, фікційність, образність, що реалізуються в мові оригіналу. Науковець дає визначення *доперекладацькому аналізу тексту*, як аналіз, що здійснюється перекладачем на підготовчому етапі роботи над перекладом і складається із аналізу його екстралінгвальних факторів, до яких можна віднести контексти історичної епохи та історичного сприйняття твору, читача, автора та його літературного доробку, а також лінгвальних факторів: жанр і рід літератури, семантика, прагматика, аналіз горизонтальної та вертикальної структур, тональність, стилістичні засоби фонетичного, морфологічного, лексичного та синтаксичного мовних рівнів [5, с. 13-14]. Я. Іваненко вважає, що доперекладацький аналіз художнього тексту можна поділити на п'ять етапів, на яких перекладач шукає відповіді на запитання «хто?», «кому?», «що?», «де та коли?», «як?» і «навіщо». На кожному

етапі досліджується певний шар художнього твору: контекст автора, його творів та історичний контекст, контекст читача, семантичний рівень або ж зміст твору, час і місце дії, культурний контекст твору, жанр та рід тексту, тональність, фонетичний, морфологічний, лексичний, синтаксичний та стилістичний рівні [5, с. 14].

На думку О. Шапошник, доперекладацький аналіз твору є обов'язковою складовою успішного перекладу, першим етапом якого є отримання загальних відомостей про текст, таких як автор тексту, час створення або публікації тексту, у складі якої книги або збірки він опублікований та побажання замовника перекладу (*прим.* мета перекладу, скопос). Другий етап полягає у встановленні відправника тексту оригіналу та реципієнта тексту перекладу. Дослідниця вважає, що можливим є об'єднання цих двох етапів доперекладацького аналізу, оскільки усі зазначені дані можна віднести до загальних відомостей про текст [9, с. 2]. Однак, наприклад, С. Максимов зазначає, що доперекладацький аналіз твору є першим етапом перекладацького аналізу тексту, наступними йдуть власне процес перекладу та постперекладацький аналіз результату (продукту) перекладу. Науковець зауважує, що в роботі професійних перекладачів усі три етапи відбуваються майже одночасно, орім, хіба що, постперекладацького аналізу, який може здійснюватися через певний (невеликий) проміжок часу з тим, щоб перекладач подивився на продукт своєї діяльності по-новому, критично оцінив його та відкоригував неточності [6, с. 124].

Дослідниця О. Матузкова подібно до попередніх науковців пропонує проводити доперекладацький аналіз письмового тексту за такими параметрами й у такому порядку: 1) функціонально-стильова приналежність тексту і його мовний жанр; 2) тип тексту; 3) мета перекладу; 4) характер читачької аудиторії; 5) час і місце створення і публікації тексту; 6) автор тексту [8, с. 45].

У нашому дослідженні ми вивчаємо особливості доперекладацького та перекладацького аналізу художнього твору студентами під час перекладацьких майстерень із художнього перекладу на прикладі роману «Оленіада» І. Роздобудько. Першим підготовчим кроком до перекладу вважаємо пошук та дослідження доступної загальної інформації щодо авторки (біографія, освіта, приналежність до гуртків чи течій, релігійні та філософські погляди тощо), особливостей стилю її попередніх творів (критика, літературознавчі дослідження, відгуки мовознавців). Із проаналізованих джерел отримуємо узагальнену інформацію, що І. Роздобудько – українська журналістка, письменниця, сценаристка та ілюстраторка, яка, народилася 1962 року в місті Донецьк, отримала освіту журналіста, працювала у кількох російськомовних журналах, видала власні збірки поезій російською мовою (*прим.* «Штрих на чорній клейонке» (Молодь, 1990), «Ангели на проводах» (Світovid, 1994). Письменницький шлях датується з 2000 року виходом детективу «Пастка для жар-птиці». З-під пера письменниці вийшло чимало романів та повістей, зокрема психологічних трилерів, авантюрних детективів, психологічних драм, а також комедія абсурду «Оленіум» (Фоліо, 2007), яка була доповнена та перевидана у 2014 році під назвою «Оленіада» [9, с. 78-79].

Наступним кроком є дослідження наукових розвідок щодо творчої особистості письменниці та рис її стилю. Узагальнюючи пошуки підсумуємо, що творчість І. Роздобудько розглядають Г. Бітківська, Н. Герасименко, Я. Голобородько, О. Колива, О. Приходченко, Л. Старовойт, С. Філоненко та інші. Прозу письменниці визначають доволі психологічною. Авторка часто використовує у своїх текстах алюзії, асоціації, ретроспекції, символи та підтексти тощо. Ґрунтовне дослідження політичної комедії абсурду «Оленіада» знаходимо у розвідках Ю. Соколовської. Як зазначає науковець, у політичному сатиричному романі є різкість, дошкульність, вибуховість, безжальність слова, а також трохи абсурду, побутового лексикону і психології «простого народу» [9, с. 78]. Також із дослідження розуміємо, що роман має переплетіння з історичними подіями, оскільки, на думку Ю. Соколовської, на сторінках твору письменниці вдалося за допомогою гротеску, доведеного до абсурду, вхопити правдиву суть епохи (період Помаранчевої революції та початку Революції гідності), яка мала свої особливості й виросла із свідомості, світосприйняття, менталітету значної частини населення нашої країни [9, с. 79].

Отримавши загальні відомості про автора роману та його жанр переходимо до наступного етапу – власне ознайомлення із текстом художнього твору та визначенням домінантних рис авторського стилю. Тут стає зрозумілим, що у творі зауважено чимало імен політичних та суспільних діячів, письменників та співаків, назв відомих передач, творів та фільмів, торгових марок тощо з метою надання їм комічного характеру, наприклад: *Грета Безулик – телеведуча Ганна Безулик, серіал «Багата Тася» – оригінальна назва «Бідна Настя», Ян Євський – телеведучий Данило Яневський, Меланія Вітермінняло – депутатка Наталія Вітренко, Патрісія Повалій – співачка Таїсія Повалій, Брати Парканови – письменники Брати Капранови, Роксолана Заушко – письменниця Оксана Забужко, Марта Ос – письменниця Марія Матіос, пан Позалізянський – письменник Лесь Подерв'янський, «Солоня Оленюся» – роман «Солодка Даруся», «Снігові дослідження оленевого сексу» – роман «Польові дослідження з українського сексу», пані N – Леді Ю (*прим.* депутатка Юлія Тимошенко), Великий Тато – Батя (*прим.* Президент Віктор Янукович), «Наше – Краще!» – партія «Наша Україна» та інші.*

Із отриманих результатів перед перекладачем постає дві проблеми – визначення мети перекладу й цільової аудиторії та пошук адекватних методів відтворення авторських рис. Ми ставимо перед студентами завдання – максимально зберегти у мові перекладу (німецька мова) стиль та прийоми автора, орієнтуючись на емігрантів, для яких історичні події та зашифровані герої роману є знайомими. Варто зауважити, що для якісного перекладу подібних текстів перекладач повинен добре знатися на часових (історичних) реаліях твору та розпізнати завуальованих героїв, адже ніде в романі авторка не оприлюднює справжні імена та назви. При виборі перекладацьких стратегій студентами було запропоновано три основні способи передачі власних назв: 1) шляхом транслітерації (з частковим збереженням комічного ефекту, оскільки без розшифрування деякі назви можуть залишитися нерозпізнаними читачем) – 27%; 2) шляхом заміни на справжні імена та назви (з повною втратою комічності) – 8%; 3) шляхом транслітерації завуальованих імен (із наданням переліку справжніх власних назв наприкінці роману в вигляді довідки з метою максимального збереження комічного ефекту) – 59%. 6% студентів утрималися від відповіді.

(1) Андрій Хович	Andrij Chowytsch	<i>Jurij Andruchowysch</i> – ein ukrainischer Schriftsteller, Dichter, Essayist und Übersetzer
(2) «Дванадцять оленів»	„Zwölf Hirsche“	„Zwölf Ringe“ – Roman von J. Andruchowysch
(3) «Гарцюють всі!»	„Alle galoppieren!“	„You can dance“ – Tanz-Wettbewerb, in der eine Fachjury und die Zuschauer jede Woche entscheiden, wer das größte Talent auf dem Tanzparkett ist

Також у романі з метою досягнення комічного ефекту авторка використовує чимало фраз героїв із використанням суржику чи демонстрацією акценту, наприклад: – *Будем резать і делить! Переверемо, чи нету всередині заприціонних речей... А то, знаєте лі, всяко за двері, в гліб коридора: – Петренко, таці ножа!* [13, с. 198]. Студенти запропонували два основні вирішення: 1) транслітерувати текст оригіналу без надання перекладу – 19%; 2) перекласти речення цільовою мовою із граматичними та орфографічними помилками – 72%. 9% опитаних висловились за опущення суржику в німецькомовному тексті без компенсації.

(4) – <i>Ви что лі по-нашему ні панімаєті?</i> – здивувався його мовчанню комендант. – <i>Иностранец?</i> – гмикнув комендант і докірливо похитав головою. – <i>Це може ускладнить справу...</i> [13, с. 197].	– <i>Verstehst sie Nichts Auf deutsch?</i> – der Kommandant war überrascht von seinem Schweigen. – <i>“Ein FremdAr?”</i> – der Kommandant grinste und schüttelte vorwurfsvoll den Kopf. – <i>Dies kann die Angelegenheit verzukomplizieren...</i> (власний переклад).
(5) С.С.: «Саме тут великий Чернишевський знайшов прототип свого роману « <i>Шо делать?</i> » – мужнього того, як його, Рахметова... « <i>Так зачём же?!</i> » Н.: « <i>Сто ж очінь і очінь...</i> » [13, с. 73-74].	SS: „Hier fand der große Tschernyschewskij einen Prototyp seines Romans „ <i>Was getun?</i> “ – mutig wie, er, Rahmetow... „ <i>Warum Also?!</i> “ N: „ <i>es Ist Sehr und Sehr...</i> “ (власний переклад).

Ще однією рисою стилю І. Роздобудько та загалом лексичним засобом, яким широко послуговується українська мова є використання фразеологізмів. У романі вони часто зустрічаються з метою надання колориту мові героїв. Оскільки здебільшого можна віднайти у мові перекладу повні або часткові відповідники краще не нейтралізувати ідіоми, наприклад:

(6) <i>як собак нерізаних</i> [13, с. 219]	<i>wie Sand am Meer</i>
(7) <i>лишився порох у порохівницях</i> [13, с. 187]	<i>noch ein paar Zähne im Mund haben</i> <i>noch immer Treibstoff im Tank haben</i>
(8) <i>ані бровою не ворухнув</i> [13, с. 207]	<i>nicht mit der Wimper gezuckt</i>
(9) <i>прикусити язика</i> [13, с. 101]	<i>jemand die Zunge herausgeschnitten.</i>
(10) <i>працювати «на два фронти»</i> [13, с. 173]	<i>an zwei Fronten (Seiten) arbeiten</i>

Однак, для деяких фразеологізмів важко знайти відповідники, наприклад: *икідливогому кому... тобто... оленю – сала за комір, на цьому собаку з істи чи рвати кісті* тощо. Варто, на нашу думку, спробувати відшукати часткові відповідники, щоб максимально наближено передати зміст. Отже, зазначимо, що авторська мова І. Роздобудько доволі розмаїта та насичена, тому перед перекладачем постає непросте завдання віднайти засоби, за допомогою яких вдасться максимально точно відтворити зміст оригіналу, зберігти його форму та стилістичне навантаження.

Висновки. Підсумовуючи проаналізоване зазначимо, що підготовчий доперекладацький етап аналізу художнього твору є важливим елементом на шляху до отримання якісного адекватного перекладу цільовою мовою залежно від обраної мети та орієнтуючись на іншомовного читача. Наявність або відсутність інформації про автора і твір, дослідження літературознавців та відгуки критиків дають змогу перекладачу зорієнтуватися, яких перекладацьких стратегій варто притримуватися на наступному етапі. Ми вважаємо, що доперекладацький аналіз художнього твору є комплексним окремим дослідженням, яке тісно пов'язане з процесом перекладу, але не отожднюється з ним. Актуальність та перспективи подальших розвідок із зазначеної тематики вбачаємо у порівнянні доперекладацьких аналізів художніх текстів різних авторів та різних жанрів.

Література:

1. Nord Ch. Text Analysis in Translation. Theory, Method, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis. Amsterdam : Rodopi, 2005. 274 p.
2. Алексеева И. Введение в переводоведение. Москва : Академия, 2004. 353 с.
3. Брандес М. Предпереводческий анализ текста (для институтов и факультетов иностранных языков) Москва : НВИ-ТЕЗАУРУС, 2003. 224 с.
4. Іваненко Я. Функціональна специфіка доперекладацького аналізу тексту сучасних німецькомовних новел : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук: 10.02.16 – перекладознавство. Південноукраїнський нац. пед. університет імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2014. 20 с. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/1511/1/Іваненко%20Ярослава%20Андріївна.arez.pdf> (дата звернення 18.08.2021).
5. Іваненко Я. Культурологічні засади доперекладацького аналізу тексту. *Наукові записки. Серія: філологічні науки (мовознавство)*. 2013. Вип. 116. С. 301–305.
6. Максимов С. Перекладацький аналіз тексту у світлі дискурс-аналізу. *Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ. Серія Філологія. Психологія. Педагогіка*. 2017. Вип. 34. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LIN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=Nvkuu_2017_34_21 (дата звернення 17.08.2021).
7. Матушкова Е. Основные параметры предпереводческого анализа текста «*Новая Филология*»: *Збірник наукових праць*. Запоріжжя : ЗНУ, 2009. № 34. С. 294–299.
8. Матушкова Е. Предпереводческий анализ письменного текста: Теория и практика. *Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ. Серія Філологія. Психологія. Педагогіка*. 2011. Вип. 22. С. 44–53. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvkuu_2011_22_10 (дата звернення 17.08.2021).
9. Соколовська Ю. Творчість Ірен Роздобудько в контексті української масової літератури : дис... канд. філолог. наук: спеціальність 10.01.01 – українська література. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2017. 196 с. URL: <https://www.twirpx.com/file/2614303/> (дата звернення 17.08.2021).
10. Шапошник О. Доперекладацький аналіз письмового тексту як передумова створення адекватного перекладу. *Сучасна філологія: актуальні наукові проблеми та шляхи вирішення: міжнар. наук.-практ. конф.* (Одеса, 26-27 квітня 2019 р.). Одеса : Південно-

українська організація «Центр філологічних досліджень», 2019. С. 96–99. URL: https://www.researchgate.net/publication/341119016_Doperekkladackij_analiz_pismovogo_tekstu_ak_peredumova_stvorennja_adekvatnogo_perekladu (дата звернення 18.08.2021).

11. Шум О. Доперекладацька підготовка та особливості перекладу антропонімів (на прикладі усних перекладів під час офіційних заходів, організованих правоохоронними органами України). *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасна філологія: теорія та практика»*. Київ : Нац. акад. СБУ, 2020. С. 343–345.

12. Шум О. Індивідуальний стиль автора: значення доперекладацького аналізу художнього твору. *Філософія мови та нові тенденції в перекладознавстві й лінгвістиці: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, 2 квітня 2021 року*. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2021. С. 221–224.

13. Роздобудько І. Оленіада. Харків : Фоліо, 2014. 222 с.